

Stan dzisiejszy i historia polonistyki na Uniwersytecie Wileńskim

W dniu dzisiejszym sytuacja języka polskiego i polskiej kultury na Litwie paradoksalnie zależna jest od nastrojów politycznych i stanu gospodarczego kraju. Narodowa strategia rozwoju kultury nastawiona jest wyłącznie na wspieranie szeroko pojmowanej lituanistyki, z pominięciem różnorodności kulturowej, językowej i wyznaniowej kraju. Sytuacja polonistyki, w porównaniu z lituanistyką i innymi filologiami, bardziej popularnymi, jest więc niezwykle trudna. Wymaga nowej wizji studiów polonistycznych, alternatywnych wobec obecnego modelu filologicznego, które powinny iść w kierunku interdyscyplinarności jako odpowiedzi na potrzebę czasu. Pierwszy krok już został poczyniony – od trzech lat na Uniwersytecie Wileńskim istnieje możliwość studiowania filologii litewskiej w połączeniu z językiem polskim. W trakcie przygotowywania są nowe programy studiów polonistycznych powiązanych z innymi kierunkami. Przede wszystkim jednak młodzież na Litwie powinna dostrzec, jakie perspektywy dają studia odbywane na tym kierunku. Niewątpliwie, były one znacznie lepsze w 1993 r., w momencie pojawienia się możliwości studiowania języka i kultury polskiej. Wówczas twórcy polonistyki wileńskiej za cel postawili sobie jej zbliżenie do polonistyki krajowej.

O powołaniu 1 września 1993 r. Katedry Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego (od 2007 r. obowiązuje nazwa Centrum Polonistyczne) zadecydowały przede wszystkim zasadnicze zmiany, które nastąpiły na Litwie po odzyskaniu przez kraj niepodległości. Wypełniono w ten sposób poważną lukę, gdyż w latach powojennych polonistyka na Uniwersytecie Wileńskim nie istniała. Natomiast na Wileński Uniwersytet Pedagogiczny byli przyjmowani jedynie absolwenci szkół polskich na Litwie. Możliwość odbycia studiów polonistycznych w Wilnie, mieście o bogatych tradycjach z czasów Mickiewicza, a później z okresu międzywojennego, ograniczała się więc do osób, które ukończyły szkoły polskie. Za burtą znaleźli się z kolei ci wszyscy,

* Uniwersytet Wileński, Centrum Polonistyczne.

którzy mimo ukończenia szkół rosyjskich lub litewskich, odczuwali silną więź z kulturą i językiem polskim bądź po prostu chcieli studiować język i literaturę polską. Katedrę Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego należy zatem traktować jako wynik zachodzących po 1990 r. procesów oraz porozumień międzypaństwowych polsko-litewskich (na Uniwersytecie Warszawskim równolegle powołano lituanistykę).

Rzeczą znaną jest, że jednym z filarów nowo utworzonej placówki naukowo-dydaktycznej w Wilnie był prof. dr hab. Tadeusz Bujnicki z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, syn żagarysty wileńskiego, członka Klubu Włóczęgów Wileńskich, Teodora Bujnickiego. W taki sposób został przetrzucony symboliczny most między okresem międzywojennym, kiedy to profesorem honorowym polonistyki na Uniwersytecie Stefana Batorego został syn Adama Mickiewicza, Władysław Mickiewicz¹, a współczesnością.

W 1993 r. ogromne znaczenie dla kierunku działań twórców polonistyki miała przeszłość romantyczna i międzywojenna Wilna oraz uniwersytetu, będąca wyzwaniem dla pracowników i studentów powołanej katedry. Współistnienie wielu kultur i języków w życiu literackim i kulturalnym Wilna stanowiło, i ciągle stanowi, pierwiastek o niewątpliwie twórczym charakterze. Dlatego też na pierwszy plan została wysunięta idea kontynuowania tradycji zgodnego współistnienia kultur, języków i religii, jak też potrzeba badania tych zjawisk. Celem było stworzenie ośrodka badawczego i dydaktycznego, który byłby otwarty dla przedstawicieli wszystkich narodowości zamieszkałych na Litwie.

Oprócz badań nad literackimi związkami polsko-litewskimi i polszczyzną na Litwie przed Katedrą Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego postawiono także zadanie kształcenia specjalistów w dziedzinie języka polskiego i kultury polskiej, potrzebnych w różnych instytucjach oświatowych i kulturalnych oraz wspólnych polsko-litewskich przedsiębiorstwach i organizacjach.

Na dorobek naukowy polonistów wileńskich składają się książki poświęcone problematyce powiązanej z szeroko pojętą kulturą byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jako wynik badań archiwalnych oraz kwerendy gazet i czasopism wileńskich powstały prace Ireny Fedorowicz *W służbie ziemi ojczystej. Czestaw Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905–1929* (Kraków 2005), Teresy Daleckiej *Dzieje polonistyki wileńskiej 1919–1939* (Kraków 2003), Reginy Jakubenas *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII w.* (Kraków 2005), tomy zbiorowe *Wileńskie konteksty romantyczne* (Wilno 1995), *Europejskość ojczyzn: litewsko-polskie związki literackie, kulturowe i językowe* (Wilno 2009), *W kręgu idei Miłoszowskich. Studia nad życiem i twórczością Czestawa Miłozza* (Wilno 2011), antologia literatury polskiej o Litwie *Litwo, nasza matko miła* (Wilno 1996).

Badania językoznawcze wileńskich polonistów dotyczą przede wszystkim socjolingwistyki (badania socjolektów, języka młodzieży i dzieci), dialektologii i etnolingwistyki, funkcjonowania języka polskiego na Litwie we

¹ Zob. T. Dalecka, *Dzieje polonistyki wileńskiej 1919–1939*, Kraków 2003, s. 9.

współczesnych warunkach społeczno-politycznych, tożsamości polskiej i jej przemian oraz tożsamości wielokulturowej. Wynikiem analiz językoznawczych są książki Mirosława Dawlewicza *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie* (Warszawa 2000), Kingi Geben *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie* (Warszawa 2003), a także *Słownik polszczyzny gwarowej* (2006), którego współautorką jest pracowniczka polonistyki wileńskiej, Krystyna Rutkowska.

Owocem badań dialektologicznych są natomiast wielogodzinne nagrania rozmów na tematy socjologiczne, kulturowe, religijne oraz wspomnień mających duże znaczenie dla zachowania historii badanych terenów. Niezwykle ważne stały się opracowania gwar polskich na Kowieńszczyźnie, podsumowane w książce *Język polski na Kowieńszczyźnie. Historia – sytuacja socjolingwistyczna – cechy językowe – teksty* (Warszawa 2001), pod redakcją Haliny Karaś z Uniwersytetu Warszawskiego i przy współudziale pracowników Katedry Filologii Polskiej Uniwersytetu Wileńskiego.

Wzorem dla współczesnych polonistów wileńskich byli profesorowie Uniwersytetu Stefana Batorego, którzy szeroko pojęte upowszechnianie nauki i kultury traktowali jako służbę społeczną. Wtedy to wytworzył się typ nauczyciela akademickiego, łączącego przymioty pedagoga oraz popularyzatora wiedzy. Jednocześnie cechowało dawnych akademików duże zaangażowanie na rzecz studentów². Mając za wzór przedwojennych polonistów, dzisiejsi pracownicy Centrum Polonistycznego angażują się w przedsięwzięcia zarówno naukowe, jak i popularyzatorskie. Kontakty między wykładowcami i studentami najpełniejszy wyraz znajdują we wspólnie podejmowanych inicjatywach. Najważniejsze z nich to Dni Polonistyki, którym towarzyszą konferencje, wyjazdy krajoznawcze, wydarzenia artystyczne (spektakle, koncerty). Za największą zaś wartość należy uznać wypracowane między wykładowcami i studentami relacje oparte na wzajemnym poszanowaniu i zaufaniu.

Sposobem popularyzowania literatury i języka polskiego przez pracowników Centrum Polonistycznego Uniwersytetu Wileńskiego są też audycje radiowe oraz udział w pracach komisji oceniającej wyniki ogólnokrajowej olimpiady literatury i języka polskiego. Centrum Polonistyczne realizuje też ważną misję, gdyż naucza języka polskiego studentów innych kierunków. Jest to istotny wkład w budowanie pozytywnego obrazu Polski jako sąsiada, a zarazem kraju o bogatych tradycjach i historii.

Pierwsi absolwenci polonistyki na Uniwersytecie Wileńskim opuścili mury Alma Mater Vilnensis w 1997 r., zasilając różne placówki oświatowe i kulturalne. Tymczasem o celach i zadaniach programu kształcenia polonistów na Uniwersytecie Wileńskim zaczęły także decydować czynniki zewnętrzne, np. eurointegracja, zmieniające się potrzeby społeczne, głębsze,

² Por. H. Bursztyńska, *Humanistyka uniwersytecka w Wilnie w latach 1919–1929*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna. Materiały konferencji w Trokach (28–30 VI 1993)*, pod red. A. Kiezuń, Białystok 1994, s. 80.

nowocześniejsze spojrzenie na rozwój narodu i kultury. Uwzględniono również realną sytuację etnolingwistyczną kraju. Program studiów polonistycznych był opracowywany w oparciu o doświadczenie polskich i zagranicznych wyższych uczelni oraz filologii litewskiej, z uwzględnieniem potrzeb regionu i bogactwa polonistyki jako dyscypliny naukowej. Wzorowanie się między innymi na programach polskich stwarzało sprzyjające warunki dla najlepszych studentów wileńskich, często kontynuujących studia w Polsce.

Zadaniem polonistów wileńskich było zaproponowanie studentom całego kompleksu przedmiotów, stworzenie optymalnych warunków do zdobycia wiedzy opartej na najnowszych osiągnięciach naukowych. Program studiów polonistycznych łączy fundamentalne, ogólnouniwersyteckie przedmioty z dyscyplinami specjalistycznymi, przedmioty polonistyczne – ze sławistycznymi, lituanistycznymi, kulturologicznymi. Celem procesu nauczania jest, między innymi, rozszerzanie kompetencji filologicznych, czego ważnym elementem jest nauka innych języków obcych, w tym słowiańskich.

W miarę upływu czasu oraz zmian zachodzących na polonistykach w różnych ośrodkach na całym świecie, wileńska placówka również musiała zmierzyć się z nowymi potrzebami. Kierunki rozwoju polonistyk w dniu dzisiejszym – to przede wszystkim zmierzanie w stronę studiów kulturowych. Dlatego też do toku nauczania wprowadzone zostały przedmioty zapoznające studentów z realiami dzisiejszej Polski, jej kulturą, historią i tradycjami. W programie nauczania pojawiły się takie zajęcia, jak: „Aspekty kultury polskiej” czy „Polacy w świecie”.

Ważne miejsce w procesie dydaktycznym zajmuje nauczanie kultury języka polskiego. Pod uwagę brana jest przede wszystkim specyfika regionu, jego wielojęzyczność, nakładanie się różnych języków na siebie. Zarówno teoretycznie, jak i praktycznie omawiane są problemy poprawności języka polskiego na Wileńszczyźnie. Przedmiotem analizy jest też specjalistyczna leksyka. Ponadto, w ramach studiów studenci zapoznają się z historią literatury polskiej. Jej kurs zakłada znajomość podstawowych etapów rozwoju polskiego piśmiennictwa.

Wśród proponowanych przedmiotów ważne miejsce zajmują też podstawy przekładoznawstwa. Z naszego doświadczenia wynika, że współpraca między obu krajami opiera się między innymi na znajomości języków obu krajów. Polonistyka przyczynia się do przygotowania specjalistów w tej dziedzinie. Studenci polonistyki mają także możliwość zdobycia szerokiego wykształcenia uniwersyteckiego, które wykracza poza humanistykę, a zmierza w kierunku nauk społecznych.

Seminaria, prowadzone od czwartego roku, kształtują nawyki pracy naukowej, których efekty widoczne są podczas pisania prac dyplomowych. Wtedy też ujawniają się dalsze predyspozycje do pracy zawodowej lub badawczej. Należy podkreślić, że duża część prac dyplomowych studentów wiąże się z realizowanymi przez pracowników Centrum Polonistycznego badaniami naukowymi, a najlepsze z nich są niejednokrotnie drukowane na łamach pism wileńskich. Najlepszym sprawdzianem kompetencji i dojrzałości

studentów jest udział w konferencjach, organizowanych od 2002 r. Potwierdzeniem wysokiego poziomu wiedzy i umiejętności absolwentów polonistyki jest sześć doktoratów obronionych w ciągu około dziesięciu lat w szkołach wyższych w Polsce.

Środowisko akademickie Uniwersytetu Stefana Batorego zawsze było aktywne intelektualnie i artystycznie³. Podobne cechy dostrzec można również wśród dzisiejszych studentów polonistyki wileńskiej. Poza działalnością naukową angażują się też w działalność społeczną, np. sprzątanie cmentarzy wileńskich lub odwiedzanie domów dziecka, oraz rozrywkową, której przykładem mogą być studenckie przedstawienia teatralne i organizowane wspólnie z wykładowcami spotkania opłatkowe.

Po zrealizowaniu programu absolwenci uzyskują stopień kwalifikacyjny bakałarza filologii polskiej. Z analiz dotyczących zatrudnienia absolwentów wynika, że ich podstawowym miejscem pracy są szkoły, dziennik polski na Litwie, radio, wspólne polsko-litewskie przedsiębiorstwa, biura tłumaczeń i inne instytucje prowadzące działalność w zakresie współpracy międzynarodowej. Pozwala na to między innymi wyjątkowość tego ośrodka kształcenia – możliwość zdobycia tytułu bakałarza polonistyki przez absolwentów szkół niepolskich.

Znamiennym elementem historii polonistyki wileńskiej jest z jednej strony duża feminizacja kierunku, z drugiej zaś rozszerzająca się „geografia” pochodzenia absolwentów: jeżeli początkowo wśród studentów dominowały osoby z Wilna i Wileńszczyzny, to później pojawiło się coraz więcej osób z dalszych regionów kraju. Fakt ten świadczy o zainteresowaniu Polską, jej historią i kulturą i, co najważniejsze, językiem polskim. Niewątpliwie ma na to wpływ wspólne polsko-litewskie doświadczenie historyczne oraz sąsiedztwo.

Łącząc potrzeby i możliwości dnia dzisiejszego z niezwykle bogatym dziedzictwem, podkreślając atrakcyjność i wagę studiów polonistycznych dla kultury i nauki Litwy, twórcy polonistyki sprawili, że stała się ona znana i ceniona nie tylko w Polsce, ale też w świecie. Dowodem na to są podpisane umowy o wymianie studenckiej i profesorskiej Erasmus/Socrates z wieloma placówkami naukowo-dydaktycznymi. Nie ulega wątpliwości, że w miarę zmian zachodzących na arenie międzynarodowej, w tym kształtowania się wspólnej przestrzeni naukowej i dydaktycznej, polonistyka w Wilnie ma szansę pozostać ważnym centrum popularyzacji kultury i języka polskiego. Sprzyja temu potencjał intelektualny i doświadczenie pracowników, liczne publikacje naukowe, konferencje, bogata baza materialna w postaci księgozbioru podręcznego i sprzętu pozwalającego na wdrażanie najnowocześniejszych metod nauczania.

Szerokie kontakty międzynarodowe z ośrodkami filologicznymi zachęcają do obecności w Wilnie wybitnych naukowców z zagranicy, przede wszystkim Polski, wspierających naukowo wileńskich polonistów.

³ Por. T. Byrski, *Teatr – radio. Wspomnienia*, Warszawa 1976, s. 162.

Dziś sytuacja studiów polonistycznych na świecie, podobnie jak całej humanistyki, nie jest korzystna. Także na Litwie poważne zaniepokojenie budzi zarówno marginalizowanie przez władze uczelniane potrzeby edukacji polonistycznej, jak też wprowadzenie odpłatności za studia dla osób o niższej średniej ocen uzyskanych podczas egzaminów dojrzałości, przy pogarszającym się równocześnie stanie gospodarczym kraju. Dodatkowo, na trudną sytuację polonistyki litewskiej ma wpływ, między innymi, utrata przez język polski dotychczasowej, wysokiej pozycji w szkole polskiej.

W niestabilnej sytuacji politycznej oraz w niesprzyjającej atmosferze podejmowanych przez władze kraju prób asymilacji społeczności polskiej na Litwie jednym ze sposobów zachowania polskiej tożsamości jest pielęgnowanie ojczystej kultury i języka. Z jednej strony polonistyka nie jest kierunkiem cieszącym się dużą popularnością, z drugiej jednak na Litwie nie zmniejsza się zapotrzebowanie na specjalistów z bardzo dobrą znajomością zarówno języka litewskiego, jak i języka polskiego. Nie ma innej możliwości wypełnienia tej luki niż kształcenie specjalistów.

Summary

Teresa Dalecka

The Present State and History of Polish Studies at Vilnius University

The Department of Polish Studies at the University of Vilnius was established in 1993. This was the result of the processes, negotiations and agreements between Lithuania and Poland that were taking place in 1990 and later (at the same time Lithuanian Studies were introduced at the University of Warsaw). The aim of these activities was to create an educational and research center which would welcome representatives of all nationalities living in Lithuania.

The main task of the department was to create and educate specialists in Polish language and culture for educational and cultural institutions, Polish-Lithuanian companies and organizations, as well as to conduct all research concerning the Polish-Lithuanian literary relations and Polish language in Lithuania. After having completed the program, graduates receive the academic title of Bachelor of Arts in Polish Philology. Main areas of employment are schools, translation agencies, educational institutions, various organizations implementing activities in the area of international cooperation.